

WYTYCZNE DOTYCZĄCE POMOCY PRAWNEJ PRZYJAZNEJ DZIECKU

UNICEF ECARO, październik 2018 r.

PODZIĘKOWANIA

Niniejsze wytyczne opracowało Biuro Regionalne UNICEF-u na Europę i Azję Środkową (ECARO). UNICEF ECARO pragnie podziękować autorce Frances Sheahan oraz osobom kontaktowym ds. wytycznych w biurach krajowych UNICEF-u. Przede wszystkim jesteśmy wdzięczni prawnikom praktykom z 12 krajów w całym regionie, którzy wnieśli bardzo duży wkład w treść wytycznych dzięki temu, że chętnie uczestniczyli w mapowaniu informacji, konsultacjach, opiniowaniu wytycznych i ich pilotażowym testowaniu w swojej codziennej pracy.

Zdjęcie na okładce © UNICEF/UN045564/Pirozzi

WYTYCZNE DOTYCZĄCE POMOCY PRAWNEJ PRZYJAZNEJ DZIECKU

UNICEF ECARO, październik 2018 r.

SPIS TREŚCI

TERMINOLOGIA	6
WPROWADZENIE	8
ZASADY PRZEKROJOWE	10
WYTYCZNE DOTYCZĄCE POMOCY PRAWNEJ PRZYJAZNEJ DZIECKU	13
WYTYCZNA nr 1: Kompetencje w zakresie świadczenia pomocy prawnej dziecku	14
WYTYCZNA nr 2: Najlepsze zabezpieczenie interesów dziecka	15
WYTYCZNA nr 3: Skuteczna partycypacja	17
WYTYCZNA nr 4: Budowanie relacji	19
WYTYCZNA nr 5: Komunikacja dostosowana do dziecka	21
WYTYCZNA nr 6: Przekazywanie wiarygodnych i ważnych informacji	25
WYTYCZNA nr 7: Skuteczne uczestnictwo w postępowaniu sądowym	27
WYTYCZNA nr 8: Praca z członkami rodziny i innymi wspierającymi osobami dorosłymi	29
WYTYCZNA nr 9: Prywatność i poufność	30
WYTYCZNA nr 10: Ochrona dzieci przed dyskryminacją	32
WYTYCZNA nr 11: Dbanie o bezpieczeństwo dzieci	34
WYTYCZNA nr 12: Współpraca	35
ŹRÓDŁA I DODATKOWE MATERIAŁY	36

TERMINOLOGIA

Dostęp do wymiaru sprawiedliwości: „[d]ostęp do wymiaru sprawiedliwości można zdefiniować jako zdolność do uzyskania sprawiedliwego i terminowego środka ochrony prawnej w sytuacji naruszenia praw określonych w krajowych i międzynarodowych normach i standardach (w tym Konwencji ONZ o prawach dziecka). Brak dostępu do wymiaru sprawiedliwości jest cechą charakterystyczną ubóstwa oraz przeszkodą w eliminacji ubóstwa i osiągnięciu równości płci... Właściwy dostęp do wymiaru sprawiedliwości wymaga wzmocnienia pozycji prawnej wszystkich dzieci: wszystkie dzieci powinny mieć możliwość dochodzenia swoich praw przez korzystanie z usług prawnych i innych usług, takich jak edukacja w zakresie praw dziecka lub porady i wsparcie ze strony kompetentnych dorosłych”.

Źródło: Wspólne stanowisko ONZ w sprawie wymiaru sprawiedliwości wobec dzieci (2008)

Dziecko: każda istota ludzka w wieku poniżej osiemnastu lat.

Źródło: Konwencja ONZ o prawach dziecka (1989), art. 1

Wymiar sprawiedliwości przyjazny dziecku: „oznacza systemy sądownictwa, w których gwarantuje się poszanowanie i skuteczną realizację wszystkich praw dzieci na możliwie najwyższym poziomie... Chodzi w szczególności o wymiar sprawiedliwości, który jest dostępny, dostosowany do wieku, sprawny, spełnia normy należytej staranności, uwzględnia potrzeby i prawa dziecka oraz jest do nich dostosowany, zapewnia przestrzeganie praw dziecka, w tym prawa do rzetelnego procesu sądowego, uczestnictwa w postępowaniu i rozumienia go, poszanowania życia prywatnego i rodzinnego, a także prawa do integralności i godności”.

Źródło: Wytyczne Komitetu Ministrów Rady Europy w sprawie wymiaru sprawiedliwości przyjaznego dziecku (2010), część II lit. c)

Dziecko, które weszło w konflikt z prawem: „dziecko, wobec którego istnieje podejrzenie, że złamało przepisy prawa karnego lub które zostało oskarżone o złamanie przepisów prawa karnego lub w przypadku którego uznano, że złamało przepisy prawa karnego – po osiągnięciu przez nie wieku odpowiedzialności karnej i przed ukończeniem 18. roku życia”.

Źródło: Wymiar sprawiedliwości w sprawach dotyczących dzieci, które weszły w konflikt z prawem: modelowe przepisy o wymiarze sprawiedliwości wobec nieletnich wraz z komentarzem, UNODC (2013)

Postępowanie w trybie pozasądowym (ang. *diversion*): „warunkowe odstępianie od postępowania sądowego przeciwko dzieciom, które weszły w konflikt z prawem, na rzecz opracowania i wdrożenia procedur, struktur i programów, dzięki którym wiele – potencjalnie większość – spraw dotyczących dzieci może zostać rozstrzygniętych przez organy pozasądowe, co pozwala uniknąć negatywnych skutków postępowania sądowego oraz wpisu do rejestru karnego”.

Źródło: Niezbędnik dotyczący postępowania w trybie pozasądowym i rozwiązań alternatywnych wobec pozbawienia wolności, UNICEF (2010)

Prawnik praktyk: do celów niniejszych wytycznych „prawnik praktyk” oznacza każdą osobę wykwalifikowaną i uprawnioną zgodnie z prawem krajowym do udzielania porad prawnych, do świadczenia pomocy prawnej i do zastępstwa prawnego.

Pomoc prawna: do celów niniejszych wytycznych „pomoc prawna” obejmuje porady prawne, usługi prawne i zastępstwo prawne świadczone na rzecz dzieci.

Rodzie (rodzice): „odnosi się do osoby lub osób, na których spoczywa odpowiedzialność rodzicielska, zgodnie z prawem krajowym. Jeżeli rodzic lub rodzice są nieobecni lub nie spoczywa już na nich odpowiedzialność rodzicielska, może to być opiekun lub wyznaczony przedstawiciel prawny”.

Źródło: Wytyczne Komitetu Ministrów Rady Europy w sprawie wymiaru sprawiedliwości przyjaznego dziecku (2010), część II lit. b)

Sprawiedliwość naprawcza: „każdy proces, w którym ofiara, sprawca bądź inne osoby lub członkowie społeczności dotknięci przestępstwem aktywnie i wspólnie uczestniczą w rozwiązywaniu spraw wynikających z przestępstwa, często z pomocą sprawiedliwej i neutralnej strony trzeciej. Przykładami sprawiedliwości naprawczej są mediacje, konferencje (np. grup rodzinnych) i zgromadzenia wyrokujące”.

Źródło: Podstawowe zasady ONZ dotyczące stosowania programów sprawiedliwości naprawczej w sprawach karnych (2000)

Wtórna wiktyimizacja: „wiktyimizacja, która nie jest bezpośrednim wynikiem przestępstwa, ale jest związana z reakcją instytucji i osób wobec ofiary”.

Źródło: Wymiar sprawiedliwości w sprawach, w których ofiarami lub świadkami przestępstw są dzieci: modelowe przepisy wraz z komentarzem, UNODC (2009)

WPROWADZENIE

Dzieci wchodzą w kontakt z prawem z różnych powodów: jako oskarżeni lub świadkowie w postępowaniu karnym, jako strony w postępowaniu rodzinnym, jako ofiary przemocy fizycznej lub psychicznej, wykorzystywania seksualnego bądź innych przestępstw lub naruszeń praw oraz jako strony w postępowaniu cywilnym lub administracyjnym w sprawach dotyczących m.in. opieki zdrowotnej, zabezpieczenia społecznego, niepełnosprawności czy też wniosków o udzielenie azylu i nadanie statusu uchodźcy. Wyniki tych spraw mogą mieć ogromne znaczenie dla życia dzieci zarówno w długoterminowej, jak i w krótkoterminowej perspektywie. Mogą zdecydować o tym, czy dzieci zostaną zatrzymane, z kim będą mieszkać, jaki będzie ich kontakt z rodzicami i rodzeństwem, w jakim kraju będą żyć i gdzie będą chodzić do szkoły.

Większość dzieci, które mają kontakt z prawem, uważa, że doświadczenie udziału w postępowaniu sądowym jest w najlepszym wypadku dezorientujące, a w najgorszym jest źródłem strachu, cierpienia i wtórnej wiktymizacji. Nie jest niczym niezwykłym, że dzieci mają trudności w komunikacji z dorosłymi, którzy są zaangażowani w ich sprawę, nie ufają policji i sędziom, brakuje im podstawowych informacji i zrozumienia procesów i procedur, a także spotykają się z dyskryminacją ze względu na wiek, płeć lub inne cechy, takie jak życie i praca na ulicy lub ubieganie się o azyl. Przypominanie sobie bolesnych wydarzeń może być bardzo stresujące dla dzieci, które są ofiarami lub świadkami, a jeśli postępowanie sądowe nie uwzględnia potrzeb dzieci, może mieć długoterminowe i szkodliwe skutki dla ich powrotu do psychicznej równowagi. W wielu systemach prawnych nie robi się jednak nic – albo robi bardzo niewiele – aby umożliwić dzieciom uczestnictwo w postępowaniu w bezpieczny, istotny i godny sposób.

Ważnym elementem budującym wymiar sprawiedliwości przyjazny dziecku jest zapewnienie mu dostępu do kompetentnych, wyspecjalizowanych i zaufanych prawników praktyków. Tacy praktycy mogą mieć ogromny wpływ na doświadczenia dziecka z wymiarem sprawiedliwości i na wynik sprawy.

W 2015 r. Biuro Regionalne UNICEF-u na Europę i Azję Środkową (UNICEF ECARO) przeprowadziło badanie dotyczące dostępu dzieci do wymiaru sprawiedliwości (Children's Equitable Access to Justice, Central and Eastern Europe and Central Asia, UNICEF, Genewa, 2015). Jeden z wniosków z badania wskazywał na brak wytycznych dla prawników praktyków w regionie w zakresie zapewniania dzieciom wsparcia i pomocy w dostępie do wymiaru sprawiedliwości. W odpowiedzi opracowano niniejsze wytyczne. Mają one służyć jako praktyczne narzędzie wspierające zarówno doświadczonych, jak i nowo wykwalifikowanych prawników praktyków w ich codziennej pracy, w której, jeśli chodzi o prawa dziecka, są na pierwszej linii frontu.

Wytyczne przeznaczone są dla finansowanych przez państwo i prywatnych prawników, asystentów prawnych i innych praktyków, którzy świadczą pomoc prawną dzieciom w postępowaniach cywilnych, karnych, administracyjnych i związanych ze sprawiedliwością naprawczą oraz którzy reprezentują dzieci w sprawach rozpatrywanych przez krajowe, regionalne i międzynarodowe organy monitorujące przestrzeganie praw człowieka. Wytyczne są skierowane przede wszystkim do prawników reprezentujących dzieci bezpośrednio, a nie prawników, którzy reprezentują dziecko jako niezależny kurator procesowy lub „przyjaciół sądu” (*amicus curiae*).

Wytyczne koncentrują się na podstawach, wiedzy i umiejętnościach, które są wymagane, aby klient będący dzieckiem otrzymał najlepsze możliwe zastępstwo prawne i wsparcie. Wzięto w nich pod uwagę fakt, że prawnicy praktycy często pracują w ramach niedoskonałych systemów wymiaru sprawiedliwości oraz zmagają się z niskimi płacami, nieodpowiednimi przepisami, przewlekłością w postępowaniach i brakiem dostępu do usług przyjaznych dziecku na rzecz ich klientów.

UNICEF ECARO opracował wytyczne w ścisłej współpracy z siecią ponad 20 prawników praktyków z 12 różnych krajów regionu. Mamy nadzieję, że będą również przydatne dla prawników praktyków w innych

regionach. Praktycy biorący udział w badaniu wypełnili szczegółowy kwestionariusz dotyczący treści wytycznych, testowali je w ramach pilotażu w swojej codziennej pracy oraz wnieśli znaczący wkład w ich opracowanie i praktyczne zastosowanie. W wytycznych zawarto cytaty z wypowiedzi niektórych z tych prawników.

W niemal wszystkich jurysdykcjach prawnicy muszą przestrzegać zawodowych kodeksów postępowania i etyki. Najbardziej typowe zasady obowiązujące na całym świecie mówią o tym, że prawnicy muszą działać uczciwie i rzetelnie, działać w najlepszym interesie swoich klientów, stać na straży praworządności, nie działać w sytuacji konfliktu interesów i zachować poufność swoich klientów. Niniejsze wytyczne powstały jako uzupełnienie kodeksów zawodowych oraz po to, aby rozważyć, w jaki sposób kodeksy te można stosować w kontaktach z dziećmi.

Wytyczne są zakorzenione w międzynarodowych i regionalnych normach dotyczących dostępu dzieci do wymiaru sprawiedliwości (wykaz odpowiednich instrumentów i wytycznych znajduje się w części *Źródła* poniżej). Wytyczne zaczynają się od analizy czterech ogólnych zasad Konwencji ONZ o prawach dziecka: prawa do niedyskryminacji; prawa do życia i rozwoju; prawa do bycia wysłuchanym; oraz zasady, że najlepsze zabezpieczenie interesów dziecka powinno być sprawą nadrzędną w podejmowaniu decyzji, które go dotyczą. Wspomniana analiza odnosi się również sposobu, w jaki zasady te powinny wpływać na pracę prawników praktyków.

Kolejne części koncentrują się na kluczowych tematach i wyzwaniach, które pojawiają się podczas świadczenia pomocy prawnej przyjaznej dziecku, takich jak: zapewnienie odpowiednich kompetencji, najlepsze zabezpieczenie interesów dziecka, komunikacja dostosowana do dziecka, ułatwianie uczestnictwa dziecka w postępowaniu sądowym, przeciwdziałanie i zapobieganie dyskryminacji, zapewnienie bezpieczeństwa dzieciom i współpraca z innymi podmiotami. Choć w wytycznych nie dało się opisać każdej sytuacji lub okoliczności, z którymi mają do czynienia prawnicy praktycy świadczący pomoc prawną na rzecz dzieci, to mamy nadzieję, że wytyczne stanowią solidne i praktyczne ramy dla działań propagujących i wspierających dostęp dzieci do wymiaru sprawiedliwości.

ZASADY PRZEKROJOWE

Wytyczne opierają się na czterech przekrojowych zasadach, które stanowią podstawę Konwencji ONZ o prawach dziecka, a także podstawę ochrony praw dziecka w systemach wymiaru sprawiedliwości. Prawnicy muszą brać te zasady pod uwagę we wszystkich podejmowanych przez siebie działaniach, które mają wpływ na dzieci. Zasady omówiono bardziej szczegółowo w samych wytycznych, poniżej znajduje się natomiast krótkie wprowadzenie.

Niedyskryminacja

„Państwa-Strony w granicach swojej jurysdykcji będą respektowały i gwarantowały prawa zawarte w niniejszej konwencji wobec każdego dziecka, bez jakiegokolwiek dyskryminacji, niezależnie od rasy, koloru skóry, płci, języka, religii, poglądów politycznych, statusu majątkowego, niepełnosprawności, cenzusu urodzenia lub jakiegokolwiek innego tego dziecka albo jego rodziców bądź opiekuna prawnego.

Państwa-Strony będą podejmowały właściwe kroki dla zapewnienia ochrony dziecka przed wszelkimi formami dyskryminacji lub karania ze względu na status prawny, działalność, wyrażane poglądy lub przekonania religijne rodziców dziecka, opiekunów prawnych lub członków rodziny.”

Konwencja ONZ o prawach dziecka, art. 2 ust. 1 i 2

Na każdym etapie kontaktu dziecka z systemem wymiaru sprawiedliwości prawnik praktyk powinien zapewnić, aby dziecku oferowano odpowiednie usługi bez dyskryminacji. Każdego klienta należy traktować z wrażliwością i ze zrozumieniem podchodzić do problemów, z którymi dzieci lub grupy dzieci mogą się borykać ze względu na płeć, wiek, rasę, niepełnosprawność itp. Wiele dzieci mających kontakt z prawem może być również ofiarami dyskryminacji i należy dołożyć wszelkich starań, aby temu zapobiec i zaradzić.

Prawo do niedyskryminacji ma znaczenie dla prawników praktyków zwłaszcza wtedy, gdy mają do czynienia z grupami dzieci szczególnie wrażliwymi w kontakcie z prawem, w przypadku których konieczne może być powzięcie specjalnych środków w celu zapewnienia, by ich prawa były w równym stopniu przestrzegane i szanowane. Na przykład, jeżeli dzieci posługują się językiem mniejszości, niezbędne może być skorzystanie w trakcie postępowania sądowego z pomocy tłumacza.

Najlepsze zabezpieczenie interesów dziecka

„We wszystkich działaniach dotyczących dzieci, podejmowanych przez publiczne lub prywatne instytucje opieki społecznej, sądy, władze administracyjne lub ciała ustawodawcze, sprawą nadrzędną będzie najlepsze zabezpieczenie interesów dziecka.”

Konwencja ONZ o prawach dziecka, art. 3

Prawnicy praktycy odgrywają ważną rolę w gwarantowaniu prawa dzieci do tego, by najlepsze zabezpieczenie ich interesów było sprawą nadrzędną, gdy tylko mają one bezpośredni lub pośredni kontakt z systemem wymiaru sprawiedliwości lub gdy ma on na nie wpływ. W komentarzu ogólnym

nr 14 (2013) Komitet Praw Dziecka przedstawił niewyczerpujące wytyczne dotyczące elementów, które należy uwzględnić w ocenie najlepszego zabezpieczenia interesów dziecka. Do elementów tych należą: poglądy dziecka; tożsamość dziecka; zachowanie środowiska rodzinnego; opieka nad dzieckiem, ochrona i bezpieczeństwo dziecka; zdrowie dziecka; podatność na zagrożenia; oraz prawo do nauki. Oceniając najlepsze zabezpieczenie interesów dziecka, prawnicy powinni również wziąć pod uwagę fakt, że zastosowanie mają wszystkie inne ogólne zasady: prawo do życia i rozwoju, prawo do bycia wysłuchanym i prawo do niedyskryminacji.

Zasada najlepszego zabezpieczenia interesów danego dziecka jest koncepcją dynamiczną, która nieustannie ewoluuje wraz z rozwojem dziecka i zmianą okoliczności. Każde dziecko ma prawo do tego, by najlepsze zabezpieczenie jego interesów było sprawą nadrzędną, ale może to wymagać zrównoważenia sprzecznych interesów innych dzieci, grup dzieci lub dorosłych, takich jak oskarżenia w postępowaniu karnym lub rodzeństwo w sporach dotyczących kontaktów.

„Najlepsze zabezpieczenie interesów dziecka oznacza na przykład, że w postępowaniu z nieletnimi sprawcami tradycyjne cele wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych, takie jak zastosowanie środka represyjnego lub nałożenie kary, muszą ustąpić miejsca celom resocjalizacyjnym i sprawiedliwości naprawczej”.

Komitet Praw Dziecka ONZ, komentarz ogólny nr 10, pkt 10

Prawo do życia i rozwoju

„Państwa-Strony zapewnią, w możliwie maksymalnym zakresie, warunki życia i rozwoju dziecka.”

Konwencja ONZ o prawach dziecka, art. 6 ust. 2

Zasada ochrony prawa dziecka do życia i rozwoju jest ściśle związana z zasadą najlepszego zabezpieczenia interesów dziecka. Zastosowanie tego prawa w praktyce oznacza ochronę dzieci przed krzywdą, która może zostać im wyrządzona w trakcie postępowania sądowego. Przykładem może być ochrona dzieci będących świadkami przed odwetem ze strony sprawców, a także zapewnienie, by dzieci mające kontakt z prawem dobrze rozumiały każdy etap swojej sprawy. Wszystkie formy pozbawienia wolności (w tym aresztowanie, zatrzymanie i uwięzienie) mogą mieć negatywne konsekwencje dla życia i rozwoju dziecka. Prawnicy praktycy powinni zapewnić, w miarę swoich możliwości, by dzieci były pozbawiane wolności wyłącznie w ostateczności i na jak najkrótszy czas.

Prawo do bycia wysłuchanym

„Państwa-Strony zapewniają dziecku, które jest zdolne do kształtowania swych własnych poglądów, prawo do swobodnego wyrażania własnych poglądów we wszystkich sprawach dotyczących dziecka, przyjmując je z należytą wagą, stosownie do wieku oraz dojrzałość dziecka.”

Konwencja ONZ o prawach dziecka, art. 12 ust. 1 i 2

W tym celu dziecko musi w szczególności mieć możliwość wyrażania się w każdym postępowaniu sądowym i administracyjnym, dotyczącym dziecka, bezpośrednio lub za pośrednictwem przedstawiciela bądź odpowiedniego organu, zgodnie z zasadami proceduralnymi prawa wewnętrznego.

Dzieci muszą mieć możliwość wyrażania swoich poglądów, opinii i obaw oraz aktywnego uczestnictwa w całym procesie sądowym, pod warunkiem że leży to w ich nadrzędnym interesie. Aby zastosować tę zasadę w praktyce, postępowanie sądowe musi być specjalnie dostosowane do dzieci, a ponadto dzieci muszą otrzymać odpowiednie informacje na temat procesu, wyborów, które mają, i możliwych konsekwencji tych wyborów. Równie ważne jest prawo dziecka do zachowania milczenia i nieuczestniczenia w postępowaniu.

Prawnicy praktycy muszą ocenić wiek i dojrzałość dziecka oraz względną wagę, jaką należy nadać jego poglądom, opiniom, obawom i zeznaniom. W komentarzu ogólnym nr 12 Komitetu Praw Dziecka (2009) wyjaśniono, że sam wiek nie może determinować znaczenia poglądów dziecka i że na rozwój umiejętności formułowania poglądów przez dziecko wpływ mają posiadane informacje, doświadczenie, środowisko, oczekiwania społeczne i kulturowe oraz poziom udzielanego wsparcia.

„Dzieci należy postrzegać i traktować jako osoby posiadające pełnię praw; powinny być one uprawnione do wykonywania wszystkich swoich praw w sposób uwzględniający ich zdolność do wyrażania własnych opinii oraz okoliczności sprawy.”

Wytyczne Komitetu Ministrów Rady Europy w sprawie wymiaru sprawiedliwości przyjaznego dziecku (2010)

WYTYCZNE DOTYCZĄCE POMOCY PRAWNEJ PRZYJAZNEJ DZIECKU

1. Kompetencje w zakresie świadczenia pomocy prawnej dziecku
2. Najlepsze zabezpieczenie interesów dziecka
3. Skuteczna partycypacja
4. Budowanie relacji
5. Komunikacja dostosowana do dziecka
6. Przekazywanie wiarygodnych i ważnych informacji
7. Skuteczne uczestnictwo w rozprawach
8. Praca z członkami rodziny i innymi wspierającymi osobami dorosłymi
9. Prywatność i poufność
10. Ochrona dzieci przed dyskryminacją
11. Dbanie o bezpieczeństwo dzieci
12. Współpraca

WYTYCZNA nr 1: Kompetencje w zakresie świadczenia pomocy prawnej dziecku

Prawnicy praktycy udzielający pomocy prawnej dziecku powinni posiadać wiedzę na temat odpowiednich przepisów i procedur krajowych, praw dzieci, etapów rozwoju dziecka oraz sposobów komunikowania się z dziećmi. Prawnicy praktycy powinni dbać o aktualność swoich umiejętności i powinni je odświeżać przez odbywanie regularnych kursów doskonalenia zawodowego.

Zapewnienie dzieciom kompetentnej i skutecznej pomocy prawnej wymaga nie tylko zrozumienia odpowiednich przepisów i procedur krajowych, lecz także wysokiego poziomu motywacji, zaangażowania, umiejętności, wyszkolenia i wiedzy. Prawnicy praktycy powinni:

- wiedzieć o prawach dziecka i o tym, jak można je stosować w praktyce, w tym co najmniej o postanowieniach Konwencji ONZ o prawach dziecka i Wytycznych Komitetu Ministrów Rady Europy w sprawie wymiaru sprawiedliwości przyjaznego dziecku;
- dobrze rozumieć cywilne, karne i administracyjne procedury prawne dotyczące dzieci, w tym różne środki, które można zastosować, takie jak skierowanie sprawy na pozasądową drogę postępowania lub procesy sprawiedliwości naprawczej;
- wiedzieć, kiedy i jak szukać specjalistycznej porady i wsparcia u odpowiednich specjalistów, takich jak psychologowie i pracownicy socjalni;
- posiadać praktyczną wiedzę na temat różnych etapów rozwoju fizycznego, poznawczego, emocjonalnego i społecznego dzieci;
- być świadomym tego, w jaki sposób dzieci się komunikują i jak może się to zmieniać na przestrzeni ich dzieciństwa;
- potrafić skutecznie komunikować się z dziećmi;
- wykazywać się świadomością i wrażliwością w kontaktach z dziećmi, które są ofiarami i świadkami, tak aby uniknąć wtórnej wiktymizacji;
- pomyślnie przejść wszelkie wymagane procedury weryfikacyjne, takie jak ujawnienie wyroków skazujących; oraz
- zobowiązać się do regularnego uczestnictwa w szkoleniach i być na bieżąco ze zmianami w prawie i praktyce dotyczącymi dzieci.

Obecnie w regionie Europy i Azji Środkowej, a nawet na całym świecie, jest tylko kilka jurysdykcji, w których wymaga się, aby prawnicy świadczący pomoc prawną dzieciom byli wyspecjalizowani i przeszkoleni. Ponadto nie ma wielu jurysdykcji, w których systematycznie monitoruje się pracę prawników praktyków i zapewnia się jakość tej pracy oraz w których istnieją specjalne kodeksy postępowania dotyczące pracy z dziećmi. Prawnicy praktycy powinni dążyć do opracowania takich kodeksów lub regulacji oraz dbać o dostęp do szkoleń i specjalizacji przez ścisłą współpracę z izbami adwokackimi lub innymi właściwymi organami.

WYTYCZNA nr 2: Najlepsze zabezpieczenie interesów dziecka

Najlepsze zabezpieczenie interesów dziecka powinno być sprawą nadrzędną we wszystkich działaniach podejmowanych w przypadku kontaktu dziecka z prawem. Prawnicy praktycy muszą być świadomi tego obowiązku i przestrzegać go: muszą zatem oceniać, co leży w najlepszym interesie ich klientów będących dziećmi, i zgodnie z tym postępować.

Zasada najlepszego zabezpieczenia interesów dziecka powinna mieć wpływ na wszystkie aspekty postępowania z klientem będącym dzieckiem. Choć jest to zwykle podstawowa zasada w postępowaniach rodzinnych i cywilnych, ważne jest, aby była również nadrzędną wartością w postępowaniu karnym. Zasada ta powinna determinować:

- sposób, w jaki prawnik praktyk buduje relację z dzieckiem: na przykład powinien poświęcić czas i zasoby na budowanie z dzieckiem relacji opartej na zaufaniu, aby zrozumieć, co leży w jego najlepszym interesie;
- sposób, w jaki prawnik praktyk opracowuje i dostosowuje strategię procesową, aby osiągnąć optymalny skutek prawny: na przykład może zdecydować, że w najlepszym interesie dziecka jest zawarcie ugody sądowej, zachowanie milczenia podczas przesłuchania przez policję lub opowiadanie się za postępowaniem w trybie pozasądowym lub wykorzystaniem sprawiedliwości naprawczej jako alternatywy dla wniesienia oskarżenia;
- sposób współdziałania z innymi kluczowymi podmiotami, takimi jak policja lub sędziowie, w celu zapewnienia, by najlepsze zabezpieczenie interesów dziecka było sprawą nadrzędną na różnych etapach procesu: na przykład prawnik praktyk może zdecydować, że w najlepszym interesie dziecka jest stanowcze przeciwdziałanie opóźnieniom; zabieganie o przyjazne dziecku środowisko na sali sądowej; lub dążenie do zmniejszenia potrzeby powtarzających się przesłuchań przez ujawnienie informacji innym specjalistom (za zgodą dziecka); oraz
- sposób zabiegania o to, by sąd lub trybunał zinterpretował najlepsze zabezpieczenie interesów dziecka. W wielu jurysdykcjach działanie w najlepszym interesie dziecka będzie obowiązkiem sądu (na przykład w postępowaniach rodzinnych dotyczących miejsca zamieszkania). Mogą istnieć jasne ramy prawne określające odpowiednie kryteria, które należy wziąć pod uwagę przy ustalaniu, czym będzie najlepsze zabezpieczenie interesów dziecka. Prawnicy praktycy mogą przedstawić sądowi lub trybunałowi przekonujące argumenty dotyczące takiego zabezpieczenia.

Oceniając najlepsze zabezpieczenie interesów dziecka na różnych etapach postępowania, prawnicy będą musieli wziąć pod uwagę poglądy dziecka i nadać im odpowiednią wagę, tak aby dziecko mogło odegrać znaczącą rolę w określaniu tego, co leży w jego najlepszym interesie. Bardzo ważne jest, aby pełnomocnik dziecka nie ignorował głosu dziecka, jeśli nie zgadza się z wyrażanym przez nie poglądem, ponieważ rolą pełnomocnika jest uzyskanie świadomej zgody dziecka na zastosowanie najlepszej strategii.

Nie ma określonej „listy” czynników, które należy wziąć pod uwagę przy ocenie najlepszego zabezpieczenia interesów dziecka. Stworzenie takiej listy byłoby niemożliwe, ponieważ w każdym przypadku indywidualna sytuacja danego dziecka będzie inna. Ocena najlepszego zabezpieczenia interesów dziecka jest zadaniem ciągłym oraz wymaga nieustannych modyfikacji i dopasowań wraz ze zmianą okoliczności lub ewolucją poglądów dziecka. Niemniej kryteria, które należy wziąć pod uwagę

przy ocenie, jak najlepiej zabezpieczyć interesy dziecka, obejmują: ogólny dobrostan dziecka; stan fizyczny, psychiczny, duchowy, moralny i psychologiczny dziecka oraz jego status społeczny; jak również potrzeby dziecka dotyczące nauki oraz zdrowego i bezpiecznego środowiska. Przy ocenie najlepszego zabezpieczenia interesów dziecka należy uwzględnić kilka różnych podejść:

- należy przyjąć holistyczne spojrzenie na rozwój i dobrostan dziecka, oparte na dobrych relacjach z dzieckiem i wiedzy na temat jego życia i okoliczności wykraczających poza ścisłe kwestie prawne sprawy. Prawnicy praktycy często doświadczali zupełnie innego rodzaju wychowania i pochodzą z innego środowiska niż ich klienci. Powinni być tego świadomi i starać się zrozumieć kontekst, w którym dorasta dziecko;
- należy konsultować się z innymi osobami – takimi jak pracownicy socjalni, rodzice, nauczyciele, lekarze i psychologowie – aby uzyskać pełny obraz potrzeb dziecka;
- należy wykazywać się szerokim, ogólnym zrozumieniem często występujących czynników, które mogą mieć wpływ na dzieci – takich jak skutki bycia świadkiem lub doświadczania przemocy, choroby psychicznej, uzależnienia od narkotyków i alkoholu oraz rozpadu rodziny – aby ułatwić odpowiednie umieszczenie danej sprawy w kontekście;
- należy brać pod uwagę zarówno długoterminowe, jak i krótkoterminowe kwestie dotyczące przyszłości dziecka: to, co leży w bezpośrednim najlepszym interesie dziecka, powinno być zrównoważone z najlepszym interesem tego dziecka za pięć, dziesięć lub więcej lat; oraz
- należy zrównoważyć ryzyko związane z działaniem, które uznaje się za leżące w najlepszym interesie dziecka, z czynnikami ochronnymi w życiu dziecka, które mogą pomóc złagodzić to ryzyko.

Jak sądy oceniają najlepsze zabezpieczenie interesów dziecka w Anglii i Walii?

„Ocena najlepszego zabezpieczenia interesów dziecka wiąże się z analizą jego dobrostanu w najszerszym znaczeniu tego pojęcia, z uwzględnieniem, stosownie do potrzeb, szerokiego zakresu względów etycznych, społecznych, moralnych, religijnych, kulturowych, emocjonalnych i związanych z dobrobytem. Wszystko, co sprzyja dobru i szczęściu dziecka lub dotyczy jego rozwoju oraz obecnego i przyszłego życia jako istoty ludzkiej – w tym środowisko rodzinne, edukacyjne i społeczne dziecka oraz jego wspólnota społeczna, społeczność kulturowa, etniczna i religijna – jest potencjalnie istotne i musi zostać uwzględnione stosownie do potrzeb. Sędzia musi przyjąć podejście holistyczne.”

Lord Justice Munby, Re G (Children) [2012] EWCA Civ 1233

WYTYCZNA nr 3: Skuteczna partycypacja

Prawnicy praktycy muszą zapewnić, aby poglądy i opinie dziecka zostały wysłuchane oraz aby nadano im należytą wagę w całej procedurze prawnej.

Artykuł 12 Konwencji o prawach dziecka wyraźnie stanowi, że dziecko, które jest zdolne do kształtowania swych własnych poglądów, ma prawo do uczestnictwa i swobodnego wyrażania tych poglądów w każdym postępowaniu sądowym lub administracyjnym, które go dotyczy. Poglądom dziecka należy nadać odpowiednią wagę, adekwatnie do jego wieku i dojrzałości. Jest to niezwykle ważne prawo w kontekście postępowania sądowego, w którym organy zbyt często podejmują decyzje mające znaczący i długotrwały wpływ na życie dziecka bez uprzedniego wysłuchania jego poglądów.

Aktywne uczestnictwo dzieci w ich sprawach może być bardzo korzystne dla nich i dla procedury prawnej. Wysłuchanie i wzięcie pod uwagę poglądów dzieci, które są ofiarami lub świadkami, może pomóc im w powrocie do równowagi, zbudowaniu pewności siebie i lepszym zrozumieniu swoich umiejętności i potencjału. W przypadku nieletnich sprawców prawo do uczestnictwa może pomóc im rozwinąć poczucie odpowiedzialności, a także wspomóc ich resocjalizację i reintegrację ze społecznością. Wymiana poglądów między prawnikiem a klientem będącym dzieckiem może pomóc w lepszym zrozumieniu, jak najlepiej zabezpieczyć interesy dziecka, a także stanowić podstawę dla innowacyjnych i kreatywnych rozwiązań problemów prawnych. Partycypacja musi być zawsze dobrowolna i dzieci mają również prawo do nieuczestniczenia, jeśli tak zdecydują.

„Każda procedura, w której dziecko lub dzieci są wysłuchiwane i uczestniczą, musi być: przejrzysta i zrozumiała, dobrowolna, pełna szacunku, istotna, przyjazna dziecku, inkluzywna, wspierana przez system szkoleń, bezpieczna, uwzględniająca ryzyko i prowadzona w odpowiedzialny sposób.”

Komitet Praw Dziecka ONZ, komentarz ogólny nr 12

Prawnicy praktycy odgrywają kluczową rolę w zapewnianiu dziecku prawa do uczestnictwa w systemach wymiaru sprawiedliwości. Poniżej znajduje się kilka zaleceń dotyczących stosowania tego prawa w praktyce:

- nigdy nie należy lekceważyć zdolności dziecka do podejmowania rozsądnych decyzji dotyczących jego własnego życia;
- należy wspierać zdolność dziecka do partycypacji: w tym celu należy budować z nim relację opartą na zaufaniu i komunikować się z nim w dostosowany do niego sposób (zob. wytyczne nr 4 i 5);
- należy przekazać dziecku wszystkie informacje, których potrzebuje, tak aby mogło uczestniczyć w postępowaniu w istotny sposób (zob. wytyczna nr 6);
- aby umożliwić dziecku podejmowanie świadomych decyzji, należy udzielać mu jasnych wyjaśnień dotyczących długoterminowych i krótkoterminowych konsekwencji jego decyzji (zob. wytyczna nr 6);
- należy odpowiednio przygotować dziecko przed każdą rozprawą, a więc należy wyjaśnić mu w jaki sposób, kiedy i gdzie odbędzie się rozprawa, kim będą jego uczestnicy i w jaki sposób poglądy dziecka zostaną wzięte pod uwagę;

-
- należy zadbać o to, aby interesy, poglądy i uczucia dzieci były jak najdokładniej przekazywane właściwym organom, takim jak sądy i służby socjalne (zob. wytyczna nr 12);
 - należy podejmować pozytywne działania, aby zapewnić możliwość partycypacji wszystkim dzieciom, w tym dzieciom z niepełnosprawnościami lub mającym trudności z komunikacją (zob. wytyczna nr 10);
 - należy zadbać o to, aby podczas postępowania dziecko zostało wysłuchane, mogło swobodnie się wypowiadać, a postępowanie było prowadzone w sposób przyjazny dziecku. Na przykład podczas przesłuchania przez policję prawnik praktyk powinien interweniować, jeżeli sposób zadawania pytań jest nieodpowiedni lub wrogi (zob. wytyczna nr 7). Konieczne może okazać się również edukowanie innych prawników w zakresie prawa dziecka do uczestnictwa; oraz
 - należy poinformować dziecko o tym, w jaki sposób sąd lub trybunał uwzględnił jego poglądy, gdy podejmował decyzję. Taka informacja zwrotna jest często pomijana, stanowi jednak ważną część postępowania i podkreśla fakt, że poglądy dziecka nie są tylko wysłuchiwanie, aby „odhaczyć” jakieś zadanie, ale są rzeczywiście traktowane poważnie.

WYTYCZNA nr 4: Budowanie relacji

Prawnik praktyk powinien budować z klientem będącym dzieckiem relację opartą na zaufaniu i wsparciu.

Nawiązanie i utrzymanie relacji z dzieckiem jest podstawą wysokiej jakości zastępstwa prawnego i pomocy. W miarę możliwości z dzieckiem powinien komunikować się ten sam prawnik praktyk od początku do końca sprawy, a jeśli dziecko sobie tego zażyczy – prawnik określonej płci.

Od samego początku prawnicy powinni wyjaśnić, że ich rola różni się od roli innych dorosłych w systemie prawnym, takich jak sędziowie lub prokuratorzy, oraz że ich zadaniem jest zapewnienie dziecku możliwie najlepszego zastępstwa prawnego i pomocy. Mając na celu zbudowanie zaufania, należy starannie zarządzać oczekiwaniami w trakcie całego postępowania, tak aby prawnik nie obiecywał osiągnięcia czegoś, co może okazać się niemożliwe. W zależności od okoliczności sprawy budowanie zaufania może również obejmować ścisłą współpracę z rodziną dziecka i innymi wspierającymi dorosłymi (zob. wytyczna nr 8).

Najlepiej jest spotkać się z dzieckiem osobiście. Na takim spotkaniu prawnik praktyk może wyjaśnić dziecku, co się dzieje, jakie możliwości są dostępne i co będzie dalej, a także odpowiedzieć na wszelkie pytania dziecka. Podczas osobistego spotkania znacznie łatwiej można rozwiązać problemy w komunikacji.

Pozwala ono również prawnikowi wczuć się w sytuację dziecka i ją ocenić. Często prowadzi to do lepszego zrozumienia sprawy i kreatywnych rozwiązań leżących w interesie dziecka. Nawet w przypadku ograniczonych środków finansowych prawnicy powinni dołożyć wszelkich starań, aby spotykać się z dzieckiem osobiście tak często, jak to konieczne, by w pełni je przygotować, pamiętając przy tym, że dziecko może mieć zobowiązania szkolne i rodzinne.

Oprócz osobistych spotkań, do podtrzymania relacji z klientem będącym dzieckiem można wykorzystać inne środki komunikacji. Prawnik może przekazywać regularne informacje o bieżącej sytuacji pocztą tradycyjną, telefonicznie, za pośrednictwem SMS-ów, mediów społecznościowych lub poczty elektronicznej. Ważne jest, aby sprawdzić, czy wybrane formy komunikacji są dla dziecka bezpieczne, dostępne, poufne i niezawodne. Należy również wyjaśnić, że niektóre formy komunikacji mogą być bardziej poufne niż inne: na przykład policja może przeanalizować wiadomości tekstowe, jeśli telefon zostanie zajęty podczas dochodzenia.

Pierwsze spotkanie z dzieckiem jest szczególnie ważne dla stworzenia pozytywnego wrażenia i zapewnienia dziecku poczucia bezpieczeństwa i wsparcia. Podobnie jak w przypadku spotkania z dorosłym klientem, do pierwszego spotkania należy się starannie przygotować: przeczytać wszystkie istotne materiały oraz zaznajomić się ze stosowanymi przepisami prawa i podstawowymi informacjami dotyczącymi dziecka. Najlepiej byłoby, gdyby spotkania odbywały się w wygodnym i przyjaznym dziecku otoczeniu, które stwarza najlepsze możliwości, aby dziecko czuło się bezpiecznie i było w stanie swobodnie rozmawiać, czasami idealnym miejscem będzie jego dom. Jeśli pierwsze spotkanie odbywa się w biurze, nie potrzeba wielu środków, aby uczynić je przyjaznym dziecku: należy upewnić się, czy personel recepcji został przeszkolony, jak przyjmować dzieci, oraz czy w poczekalni dostępny jest wybór zabawek i książek odpowiednich dla różnych grup wiekowych. Dzieci nie powinny długo czekać, a pokój spotkań należy zaaranżować w sposób niekonfrontacyjny, tak aby prawnik nie siedział za biurkiem.

Jeśli pierwsze spotkanie odbywa się na posterunku policji, w celi, areszcie śledczym lub ośrodku detencyjnym, należy pamiętać o tym, jak stresujące jest to doświadczenie, oraz o podatności dziecka na zagrożenia. Prawnicy praktycy są często świetnie zaznajomieni z pracą w takich środowiskach i mogą

zapomnieć, jak bardzo miejsca te powodują poczucie wyobcowania i przerażenia. W takich okolicznościach należy być punktualnym (ponieważ długie oczekiwanie może osłabić zaufanie do zaangażowania prawnika), zadbać o prywatność spotkania (najlepiej w oddzielnym pomieszczeniu bez obecności policji lub funkcjonariuszy aresztu) i odpowiednio się komunikować.

Niezależnie od tego, gdzie odbywa się spotkanie, przed rozpoczęciem rozmowy na temat kwestii prawnych należy przełamać lody i zacząć budować zaufanie dziecka, pytając, jak się czuje, i zadając nieformalne pytania niezwiązane ze sprawą. Należy dać dziecku do zrozumienia, że chcemy mu pomóc i jesteśmy po jego stronie. Trzeba pozwolić na przerwy i zaakceptować fakt, że dziecko może być zaniepokojone lub mieć trudności z koncentracją przez dłuższy czas.

W nawiązywaniu relacji i zapewnianiu płynnego przebiegu postępowania ważna jest również logistyka. Istotne jest, aby dowiedzieć się, w jaki sposób dziecko dojedzie do sądu lub na kolejne spotkanie, w jaki sposób zostaną pokryte koszty podróży i w jaki sposób najlepiej się komunikować w przypadku zmian w ostatniej chwili.

Wreszcie, jeśli relacja z dzieckiem stanie się dysfunkcyjna i poprosi ono o zmianę prawnika, należy uszanować prawo dziecka do wyboru prawnika i jednocześnie wyjaśnić wszelkie trudności, które mogą się wówczas pojawić.

„Praca z dziećmi to coś więcej niż bycie prawnikiem praktykiem, ponieważ czasami, aby zrozumieć głos dzieci, musimy zamienić się w psychologów”.

Prawnik w Albanii

WYTYCZNA nr 5: Komunikacja dostosowana do dziecka

Dziecko nie może uczestniczyć w postępowaniu w istotny sposób, jeśli prawnicy praktycy nie komunikują się z nim w formie dostosowanej do jego potrzeb.

Podstawą pomocy prawnej na wysokim poziomie jest komunikacja. Aby skutecznie komunikować się z dzieckiem, prawnicy praktycy muszą przyjąć inne podejście niż w przypadku dorosłych. Muszą wziąć pod uwagę wiek dziecka, jego płeć, religię, niepełnosprawność fizyczną lub umysłową, poziom pewności siebie i etap rozwoju, stan emocjonalny, wykształcenie i kulturę. Powinni również uwzględnić fakt, że rozwój dzieci jest dynamiczny i ogromny wpływ mają na niego doświadczenia i relacje dzieci z osobami, które są w ich życiu ważne, a także postrzeganie przez dzieci tych doświadczeń i relacji oraz sposób, w jaki na nie reagują.

Aby ocenić umiejętności dziecka, nie można przyjmować założeń opartych na jego wieku metrykalnym, tylko należy połączyć ogólną wiedzę na temat rozwoju dzieci z informacjami o konkretnym dziecku, z którym mamy do czynienia. Istotne jest, aby sposób, w jaki prawnik praktyk komunikuje się z dzieckiem, nie pogłębiał doświadczeń dziecka związanych z przejawami dyskryminacji lub nadużyć.

Dobra komunikacja obejmuje różne elementy, w tym: udzielanie klientom informacji, których potrzebują; aktywne słuchanie i omawianie różnych możliwości w sposób nieoceniający, tak aby dziecko mogło zachować kontrolę nad podejmowaniem decyzji; zadbanie o to, aby podczas konsultacji dzieciom mogły towarzyszyć osoby wspierające (na przykład rodzic/opiekun, zaufany specjalista, rodzeństwo lub przyjaciel); bycie cierpliwym i wyrozumiałym; oraz mówienie jasno i precyzyjnie, w zrozumiały dla dziecka sposób, czyli:

- używanie prostego słownictwa, odpowiedniego do wieku dziecka i środowiska, z którego pochodzi;
- używanie krótkich i często stosowanych słów;
- używanie krótkich zdań;
- zadawanie jasnych i jednoznacznych pytań; oraz
- unikanie fachowego języka i żargonu prawniczego.

„Każde dziecko przechodzi przez poważne zmiany społeczne i fizyczne; trzeba wyrobić nawyk stawiania się na miejscu dziecka, gdy się z nim nie zgadzamy lub stajemy się niecierpliwi.”

Prawnik w Bośni

Dzieci nie używają i nie rozumieją języka w taki sam sposób jak dorośli, a wśród dzieci w tym samym wieku może występować szeroki zakres umiejętności komunikacyjnych. Młodsze dzieci mogą mieć problemy ze zrozumieniem abstrakcyjnego i niejednoznacznego języka, a także trudności z pojęciami czasu, przestrzeni i jednostek miary oraz z tworzeniem jasnych narracji. Co więcej, dla dzieci w wieku przedszkolnym trudne może być dostrzeganie perspektyw innych osób, mogą zatem zakładać, że inni ludzie muszą myśleć i czuć w taki sam sposób jak one. Powyższe cechy rozwojowe mogą również dotyczyć starszych dzieci, które mogą ponadto być bardziej wrażliwe na protekcjonalne traktowanie lub deprecjonowanie ich wypowiedzi.

Zgodnie ze stanowiskiem Komitetu Praw Dziecka, wyrażonym w komentarzu ogólnym nr 12 dotyczącym prawa do bycia wysłuchanym, dziecko jest w stanie kształtować poglądy od najmłodszych lat, nawet jeśli nie jest w stanie wyrazić ich werbalnie. Prawnicy praktycy powinni odpowiadać na różne sposoby wyrażania siebie przez małe dzieci, w tym na zabawę, zachowanie, interakcje z opiekunami i mowę ciała.

Komunikacja dostosowana do dziecka – kilka pytań do rozważenia

- Czy, na ile to możliwe, patrzę na kwestie prawne w danej sprawie z punktu widzenia klienta-dziecka, a nie z punktu widzenia osoby dorosłej?
- Czy dziecko rozumie sprawę/sytuację możliwie najlepiej: czy można wyjaśnić coś więcej lub czy można to wyjaśnić lepiej?
- Jeśli traktuję mojego klienta inaczej niż traktowałbym/traktowałabym osobę dorosłą, to czy leży to w jego najlepszym interesie?
- Czy jestem pod nadmiernym wpływem poglądów osób dorosłych zaangażowanych w tę sprawę?

Dzieci mogą mieć krótki czas skupienia uwagi oraz ograniczone słownictwo i zdolność do relacjonowania wydarzeń w porządku chronologicznym. Mogą obawiać się reperkusji ujawnienia pewnych informacji dla nich lub ich rodzin oraz doświadczać przytłaczającego uczucia wstydu, niepokoju lub winy. Wiele dzieci chce zadowolić dorosłych, którzy mają nad nimi pewną kontrolę, w tym prawników, mówiąc rzeczy, których ich zdaniem się od nich oczekuje, lub też mogły zostać wychowane tak, aby słuchać dorosłych, ale do nich nie mówić. Mogą po prostu nie rozumieć złożoności kwestii prawnych i być zdezorientowane z powodu używanej terminologii.

Dobłą praktyką jest staranne zaplanowanie spotkania z klientem będącym dzieckiem. Podczas części wstępnej prawnik praktyk powinien się przedstawić i uspokoić dziecko, wyjaśniając cel rozmowy, kto będzie obecny, jak długo ona potrwa i co nastąpi później. Prawnik powinien również wyjaśnić, w jaki sposób rozmowa będzie nagrywana i w jaki sposób informacje przekazane przez dziecko zostaną wykorzystane. Ważne jest, aby zrozumieć, że może minąć trochę czasu, zanim dziecko będzie wystarczająco spokojne, by swobodnie mówić, zwłaszcza gdy przypomina sobie wydarzenia, które są traumatyczne lub zawierają intymne szczegóły.

Dzieci są bardziej skłonne do wyrażania siebie, gdy mają swobodę zrobienia tego na swój sposób i w wybranym przez siebie czasie. Istotne jest, aby być cierpliwym, szanować milczenie i nie poganiać dzieci ani nie wkładać słów w ich usta. Dzieciom należy powiedzieć, że dopuszczalne jest powiedzenie „nie wiem”, gdy nie znają odpowiedzi na pytanie lub czegoś nie pamiętają, oraz że mogą zapytać, jeśli nie rozumieją charakteru pytania. Należy podkreślić, że chociaż nie ma „dobrej” albo „złej” odpowiedzi na zadawane pytania, to ważne jest, aby podawać prawdziwe informacje i być tak dokładnym, jak to tylko możliwe. Powinno się również zapewnić, że w razie potrzeby dopuszczalne jest używanie „brzydkich” słów.

Należy podsumowywać to, co mówi dziecko. Jest to kluczowa umiejętność w prowadzeniu rozmowy. Prawnik może użyć tego narzędzia, aby potwierdzić zrozumienie sprawy, połączyć różne aspekty poruszone przez dziecko, a następnie albo dogłębniej zbadać to, co dziecko już przedstawiło, albo skierować rozmowę na nowe tory. Podczas sprawdzania, czy dziecko rozumie podane informacje, lepiej jest zadawać konkretne pytania, takie jak „jaka jest data następnej rozprawy?”, zamiast pytać „czy

rozumiesz?”. Jeśli jeden sposób wyjaśniania nie działa, należy spróbować innego. W przypadku gdy komunikacja stanowi duże wyzwanie, to aby ją ułatwić, konieczna może być współpraca z pracownikami socjalnymi lub innymi specjalistami.

W sytuacji gdy niezbędne jest zadawanie pytań służących wyjaśnieniu zdarzeń lub uzyskaniu dalszych informacji, pytania te powinny być jak najbardziej otwarte. Użytecznymi przykładami tego typu pytań są wypowiedzenia zawierające frazę „powiedz mi” lub słowo „opisz”, takie jak „Powiedziałeś, że byłeś w metrze dziś rano, kiedy coś się wydarzyło: opowiedz mi wszystko, co pamiętasz”. Nigdy nie należy stosować pytań naprowadzających lub zawierających sugestie, które skłaniają dziecko do udzielenia określonej odpowiedzi. Należy unikać powtarzania pytań, ponieważ może to sygnalizować dzieciom, że poprzednie odpowiedzi były niedopuszczalne lub „błędne”.

Kluczowe znaczenie ma prawidłowe zamknięcie spotkania. Dzieci powinny zostać zapytane, czy jest coś jeszcze, o czym chciałyby wspomnieć bądź o czym pragną powiedzieć, lub czy mają jakiegokolwiek pytania, które chciałyby zadać. Ważne jest również, aby powtórzyć, w jaki sposób informacje zostaną wykorzystane, oraz aby zarządzać oczekiwaniami dziecka co do tego, co może się wydarzyć w przyszłości. Dziecku należy podziękować i poinformować je o wszelkich dostępnych formach wsparcia.

Prawnicy praktycy powinni pamiętać, że dziecko może nie rozumieć terminologii prawniczej, a dane kwestie prawne mogą być złożone. Terminy używane na co dzień przez prawników praktyków, takie jak „pracownik socjalny”, „sądy”, „rozprawa”, „apelacja” itd., mogą być nieznane dziecku, które nigdy wcześniej nie uczestniczyło w postępowaniu sądowym; na przykład, nawet jeśli rodzice dziecka rozstali się, dziecko może nie wiedzieć, co właściwie oznacza termin „rozwód”. Jeszcze bardziej problematyczne mogą być złożone terminy, takie jak „domniemanie niewinności”. Pomocne może być opracowanie przyjaznego dziecku słowniczka kluczowych terminów, które dziecko i jego rodzina mogą ze sobą zabrać. W przekazywaniu informacji użyteczne mogą być też pomoce wizualne, na przykład diagramy, schematy blokowe i zdjęcia.

„Musimy pokazać dzieciom nasze zainteresowanie nie tylko ich sytuacją prawną, lecz także ich dobrostanem psychospołecznym.”

Prawnik w Grecji

Należy również pomyśleć o komunikacji niewerbalnej. Obejmuje to staranie się, aby być jak najbardziej naturalnym, i odczytywanie wskazówek wysyłanych przez klienta będącego dzieckiem. Jeśli dziecko nie czuje się komfortowo, nawiązując kontakt wzrokowy, nie zmuszaj go do tego. Czasami niechęć do udzielania instrukcji wynika z nerwów, strachu lub przytłaczającego poczucia niepokoju związanego z ujawnianiem bolesnych wspomnień. W takich sytuacjach prawnik praktyk powinien aktywnie zadbać, aby dziecko czuło się komfortowo i bezpiecznie, i w razie potrzeby przyjąć inne podejście do przyjmowania instrukcji. Jeśli jest to konieczne, prawnicy powinni rozważyć skorzystanie z pomocy innych osób w celu ustalenia, jakie są życzenia i instrukcje dziecka.

Lista kontrolna dotycząca komunikacji

- Należy używać konkretnych pojęć i prostych zdań.
- Należy zadawać pytania otwarte – i wprowadzać jak najmniej informacji do rozmowy – aby upewnić się, czy relacja dziecka pozostaje autentyczna („Opowiedz mi o tym, co się stało...”).

-
- Należy sprawdzić, czy dziecko prawidłowo zrozumiało, co zostało do niego powiedziane.
 - Należy zachęcać dziecko do przyznawania się, gdy czegoś nie rozumie.
 - Jeśli dziecko okazuje emocje podczas rozmowy (np. wybucha płaczem lub jest bardzo pobudzone), należy zauważyć i zaakceptować te emocje („Widzę, że się smucisz”) i zapewnić dziecko, że jego uczucia i ich okazywanie są czymś normalnym. Można zmienić temat rozmowy na coś mniej niepokojącego i powrócić do pierwotnego tematu, dopiero gdy dziecko będzie na to gotowe; może to nastąpić tego samego dnia lub w innym czasie w zależności od intensywności emocji.
 - Należy zadawać konkretne pytania zaczynające się od kto/co/gdzie.
 - Nie należy zakładać, że dane słowo ma takie samo znaczenie dla dziecka jak dla dorosłych.
 - Należy formułować pytania w sposób jasny i powtarzać je jak najmniej razy.
 - Należy pytać dziecko o jedno wydarzenie na raz.
 - Należy pozytywnie reagować na odpowiedzi dziecka: zachęta i pochwała mogą zachęcić do otwartości.
 - Należy siedzieć na tym samym poziomie co dziecko.
 - W przypadku starszych dzieci należy odnosić się do nich raczej jako do młodych ludzi niż dzieci oraz podkreślać wartość i znaczenie ich uczestnictwa (pod warunkiem że leży to w ich najlepszym interesie).
 - Przed zakończeniem rozmowy należy zachęcić dziecko do zadawania pytań.
 - Pod koniec rozmowy należy podziękować dziecku za udział w postępowaniu.

WYTYCZNA nr 6: Przekazywanie wiarygodnych i ważnych informacji

Prawnicy praktycy muszą przekazywać dzieciom wiarygodne i ważne informacje, aby dzieci mogły w istotny sposób uczestniczyć w podejmowaniu decyzji.

Dzieci nie mogą uczestniczyć w procedurze prawnej w sposób istotny, jeśli nie rozumieją dokładnie faktów i nie są świadome możliwych konsekwencji podejmowanych przez siebie decyzji. Wiarygodne i ważne informacje należy przekazywać bezpośrednio dzieciom w prostym i przystępnym języku, aby mogły one podejmować świadome decyzje, nawet jeśli nie zawsze są głównym decydem.

„Ważne jest, aby nie podważać zdolności dziecka do zrozumienia sytuacji oraz udzielanych mu wyjaśnień i porad.”

Prawnik w Serbii

Przekazywane informacje muszą zawierać szczegóły konkretnej sprawy i mogą również dotyczyć takich kwestii jak:

- rola prawnika praktyka i to, co może (a czego nie może) zrobić dla swojego klienta będącego dzieckiem;
- regularność komunikacji, jakiej dziecko może oczekiwać od zespołu prawnego;
- sposób działania zasady poufności, jak będzie ona stosowana w sprawie dziecka w odniesieniu do innych osób dorosłych i podmiotów, takich jak rodzice, psychologowie, sądy, policja, nauczyciele itp., oraz w jakich okolicznościach może zostać naruszona;
- charakter kwestii prawnych i postępowania oraz powód, dla którego dziecko jest w nie zaangażowane;
- rola różnych podmiotów w sprawie, na przykład policji, pracowników socjalnych i sędziów;
- szczególne prawa dziecka na każdym etapie postępowania: na przykład prawo do zachowania milczenia, prawo do wyrażania poglądów, prawo do ochrony i prawo do środka odwoławczego;
- decyzje, które podejmie sąd lub trybunał, i jakie informacje uwzględni przy podejmowaniu tych decyzji, w tym w jaki sposób i kiedy weźmie pod uwagę poglądy dziecka;
- wszelkie zbliżające się rozprawy, w tym czego dotyczą, jak długo będą trwać i czy dziecko musi w nich uczestniczyć;
- czy dziecko może składać zeznania w postępowaniu oraz jakie są tego zalety i wady (zob. wytyczna nr 7 poniżej);
- co oznacza złożenie przysięgi przed sądem;
- w jaki sposób i przez kogo dziecko może być przesłuchiwane w trakcie postępowania sądowego;
- szacowany czas trwania całego postępowania;
- dostępne mechanizmy wsparcia i sposób uzyskania do nich dostępu (jednostki medyczne, psychologiczne, jednostki udzielające wsparcia ofiarom itp.);
- dostępne środki bezpieczeństwa i ochrony, takie jak bezpieczne mieszkanie lub nakazy ochrony;

-
- znaczenie i konsekwencje wszelkich wydanych orzeczeń sądowych;
 - środki odwoławcze lub skargi dostępne po wydaniu decyzji przez sąd;
 - możliwości ubiegania się o rekompensatę, w tym odszkodowanie finansowe.

Od samego początku prawnik praktyk powinien zarządzać oczekiwaniami i przygotować dziecko na możliwość podjęcia przez sąd decyzji, która mu się nie spodoba; na przykład jeśli dziecko zostanie skazane na karę pozbawienia wolności lub członkowi rodziny odmówi się kontaktu z dzieckiem.

Informacje należy przekazywać w szerszym kontekście, aby dzieci mogły zrozumieć wszelkie dostępne dla nich opcje oraz rozważyć zalety i wady różnych możliwości. Czasami konieczne będzie kilkukrotne powtórzenie tych samych informacji, aby upewnić się, czy dziecko prawidłowo je zrozumiało. Choć prawdopodobnie niezbędne będzie informowanie także rodziców o sprawach sądowych ich dzieci, komunikacja z nimi nie powinna zastępować przekazywania informacji dzieciom. Należy uwzględnić prawo dzieci z niepełnosprawnościami do otrzymywania informacji: na przykład mogą one potrzebować częstszego powtarzania informacji lub innej formy przekazu, takiej jak alfabet Braille'a.

Pomocne może być udostępnienie ulotek, które w jasny sposób przedstawiają podstawowe informacje o systemie wymiaru sprawiedliwości i roli prawnika praktyka. Ulotki te powinny być dostosowane do użytku przez dzieci w różnym wieku i w różnych postępowaniach (karnym, cywilnym itd.). W przypadku gdy takie materiały jeszcze nie powstały, prawnik praktyk powinien rozważyć, czy zwrócić się o ich opracowanie przez izbę adwokacką lub właściwe ministerstwo.

WYTYCZNA nr 7: Skuteczne uczestnictwo w postępowaniu sądowym

Prawnicy praktycy muszą zapewnić, by dzieci uczestniczyły w postępowaniach sądowych w istotny i bezpieczny sposób, z odpowiednim wsparciem i zabezpieczeniami proceduralnymi.

Bezpośredni udział w postępowaniach sądowych, takich jak procesy sądowe lub rozprawy w sprawie opieki nad dzieckiem, nie zawsze musi leżeć w najlepszym interesie dziecka. Dla dziecka będącego ofiarą lub świadkiem może to oznaczać ponowne przeżywanie traumatycznych wydarzeń i narażenie na kontakt z osobami, które je skrzywdziły. Może również narazić dziecko uwikłane w postępowanie rodzinne na niewłaściwe i szkodliwe informacje o jego sytuacji rodzinnej. Podejmując decyzję o najlepszym sposobie działania, prawnik praktyk będzie musiał rozważyć zalety i wady każdej możliwości. Warto przy tym wziąć pod uwagę następujące czynniki:

- jak istotne dla dalszego rozwoju sprawy są ustne zeznania dziecka;
- jakość alternatywnego materiału dowodowego (na przykład jeśli został on wcześniej nagrany na wideo);
- wiek, dojrzałość, wrażliwość, możliwości i kompetencje dziecka oraz zrozumienie przez nie sytuacji;
- czas, jaki upłynął od wystąpienia danych zdarzeń;
- wsparcie (lub jego brak), jakie dziecko otrzymuje od rodziny lub z innych źródeł;
- życzenia samego dziecka; oraz
- opinie rodzica lub opiekuna prawnego.

„...zbyt daleko idące byłoby stwierdzenie, że sądy krajowe są zawsze zobowiązane do wysłuchania dziecka w sądzie w sprawie kontaktu z rodzicem niesprawującym opieki, niemniej kwestia ta zależy od konkretnych okoliczności każdej sprawy, z należytym uwzględnieniem wieku i dojrzałości danego dziecka.”

Europejski Trybunał Praw Człowieka (Wielka Izba), wyrok z dnia 8 lipca 2003 r., Sahin przeciwko Niemcom, nr 30943/96, paragraf 73.

Z myślą o wsparciu dziecka, które składa ustne zeznania w postępowaniu, prawnik praktyk może poczynić pewne kroki, tak aby dziecko czuło się bardziej swobodnie i komfortowo oraz mogło złożyć jak najlepsze zeznania. Na przykład dziecko może zostać z wyprzedzeniem zapoznane z układem poczekalni i sali sądowej, wykorzystywanym sprzętem, takim jak CCTV. Można mu przedstawić role poszczególnych osób na sali sądowej i pokazać miejsca, w których będą stać. W niektórych krajach takie programy zapoznawcze może zorganizować sam sąd, ale w innych może to leżeć w gestii danego prawnika. Jeśli wizyta w sali sądowej nie jest możliwa, pomocne może być pokazanie rysunku tej sali i wyjaśnienie roli znajdujących się na nim osób.

Aby dziecko czuło się bezpiecznie i komfortowo, prawnik praktyk może również podjąć starania o dostosowanie postępowania do potrzeb dziecka. Takie dostosowanie może obejmować:

- częste przerwy;

-
- zapewnienie, aby rozprawy odbywały się przy drzwiach zamkniętych;
 - oddzielne poczekalnie dla dzieci będących ofiarami i dla świadków;
 - wniesienie o nieużywanie strojów urzędowych (togi itp.);
 - wniesienie o to, aby dziecko złożyło zeznania za pośrednictwem CCTV, jeśli jest dostępna;
 - porozumienie się w kwestii ograniczeń dotyczących charakteru i sposobu zadawania pytań dziecku, na przykład uzgodnienie, że będą stosowane krótkie, proste pytania oraz że nie zostaną użyte agresywne techniki zadawania pytań, ustalenie pewnych limitów czasowych i korzystanie z pomocy wizualnych, takich jak mapy;
 - ubieganie się o pozwolenie, aby dziecko siedziało obok lub blisko wspierającej osoby dorosłej i aby wszystkie osoby siedziały na tym samym poziomie co dziecko;
 - krótkie rozprawy, które uwzględniają zdolność dziecka do koncentracji i uwagi;
 - ograniczenie nieuzasadnionych przerw lub zakłóceń w postępowaniu, spowodowanych na przykład wchodzeniem i wychodzeniem osób z sali sądowej;
 - ograniczenie osób obecnych w pomieszczeniu do osób bezpośrednio związanych z postępowaniem;
 - zadbanie o to, aby dziecku towarzyszyła zaufana osoba;
 - upewnienie się przez konsultację z dzieckiem, czy obecność członków jego rodziny podczas postępowania jest właściwa;
 - uważność na zachowania sędziów, prokuratorów i innych prawników w celu zapewnienia, by wchodzili w interakcję z dzieckiem z szacunkiem i wrażliwością; oraz,
 - w razie potrzeby, zapewnienie obecności tłumacza.

Należy pamiętać, że jeśli między posiedzeniami sądowymi a ostateczną rozprawą upływa sporo czasu, informacje przekazywane dziecku mogą wymagać powtórzenia, oraz o nieustającym obowiązku dbania o to, by dziecko było w pełni poinformowane, a zatem zdolne do uczestniczenia w postępowaniu.

„34. Dziecko nie może zostać skutecznie wysłuchane, gdy znajduje się w otoczeniu, które jest onieśmielające, nieprzyjazne, niewrażliwe lub nieodpowiednie do jego wieku. Postępowanie musi być nie tylko dostępne, lecz także dostosowane do potrzeb dziecka. Szczególną uwagę należy zwrócić na przygotowanie i przekazywanie informacji przyjaznych dziecku, adekwatne wsparcie dla upominania się przez dziecko o własne prawa, odpowiednio przeszkolony personel, organizację sal sądowych, ubiór sędziów i prawników, przesłony i oddzielne poczekalnie.”

Komentarz ogólny nr 12, Prawo do bycia wysłuchanym (1 lipca 2009 r.) CRC/C/GC/12

WYTYCZNA nr 8: Praca z członkami rodziny i innymi wspierającymi osobami dorosłymi

Prawnik praktyk musi działać zgodnie z instrukcjami dziecka i tak, aby jak najlepiej zabezpieczyć jego interesy, a nie interesy członków jego rodziny.

„Podczas pracy z członkami rodziny należy stworzyć przyjazną atmosferę, która zachęca rodzinę do zaangażowania i budowania zaufania... oraz wykorzystywać umiejętności skutecznej komunikacji, takie jak aktywne słuchanie.”

Prawnik w Bośni

W większości przypadków prawnik praktyk nawiąże z rodziną klienta będącego dzieckiem (lub z innymi wspierającymi dorosłymi) relacje oparte na współpracy i wsparciu. Ważne jest jednak, aby od samego początku było jasne, że to dziecko będzie udzielać instrukcji, a nie osoba dorosła. Oznacza to, że prawnik nie przyjmie instrukcji od członka rodziny, jeśli będą one sprzeczne z instrukcjami dziecka. Ponadto należy wyjaśnić, że w przypadku rozmów z członkami rodziny nie obowiązuje poufność zawodowa. W razie potrzeby rodzicom można zalecić, aby skorzystali z własnego zastępstwa prawnego, lub skierować ich do innych osób świadczących usługi prawne.

Nawet w przypadku młodszych dzieci komunikacja powinna być skierowana do dziecka, ale w razie potrzeby można ją uzupełnić komunikacją ze wspierającymi je dorosłymi. Czasami konieczne może być poproszenie wspierających dorosłych o poczekanie na zewnątrz, aby dziecko mogło mówić swobodnie (i odwrotnie).

Prawnicy praktycy muszą być świadomi dynamiki sił w relacjach między dorosłymi i dziećmi oraz zwracać uwagę na to, że dziecko może być manipulowane lub zastraszane. Ważne jest, aby interesy innych osób, takich jak rodzice lub rodzeństwo, które mogą być bardziej wyraziste i wyartykułowane, nie były sprzeczne z interesami klienta będącego dzieckiem ani nie miały przed nimi pierwszeństwa. Ma to szczególne znaczenie w sytuacjach, w których rodzice płacą wynagrodzenie prawnika i w związku z tym mogą zakładać, że ich interesy przeważają nad interesami klienta będącego dzieckiem.

W przypadkach, w których prawnik reprezentuje zarówno dziecko, jak i osobę dorosłą i istnieją sprzeczne interesy, należy wyznaczyć niezależnego pełnomocnika do reprezentowania poglądów i interesów dziecka.

Niezwykle trudna może okazać się sytuacja, w której dziecko podejmie decyzję w sprawie, lecz prawnik nie uzna jej za najlepsze zabezpieczenie interesów dziecka; może to być na przykład decyzja o powrocie do domu znęcającego się rodzica. W takich okolicznościach prawnik powinien spróbować przekonać dziecko, podobnie jak zrobiłby w przypadku dorosłego klienta, wykorzystując istniejącą już relację opartą na zaufaniu i jasno określając alternatywne wybory dla dziecka. Potrzebna może być też współpraca z innymi specjalistami, aby w pełni zrozumieć potrzeby i życzenia dziecka oraz ryzyko związane z daną decyzją.

WYTYCZNA nr 9: Prywatność i poufność

Prawnicy praktycy powinni przestrzegać prawa dziecka do prywatności podczas postępowania sądowego oraz powinni zapewnić poufność wszelkiej komunikacji z klientem zgodnie z etyką zawodową.

Prawo do prywatności jest niezwykle ważne: dzieci, które są ofiarami lub świadkami, mogą być narażone na bezpośrednie niebezpieczeństwo i doświadczyć poważnych urazów emocjonalnych, jeśli ich tożsamość zostanie ujawniona, z kolei dzieci będące stroną oskarżoną mogą doświadczyć dyskryminacji i stygmatyzacji, jeśli informacje o przestępstwie, którego się rzekomo dopuścili zostaną szeroko upublicznione. Ryzyko wynikające z naruszenia prawa do prywatności nie zawsze będzie wyraźnie widoczne dla innych pracowników wymiaru sprawiedliwości zaangażowanych w sprawę, takich jak sędziowie lub prokuratorzy. Prawnicy praktycy odgrywają ważną rolę w ochronie tego prawa i powinni dołożyć wszelkich starań w celu zapewnienia, aby:

- rozprawy sądowe z udziałem dzieci odbywały się przy drzwiach zamkniętych, chyba że istnieją wyraźne powody, dla których ich upublicznienie leży w najlepszym interesie dziecka;
- orzeczenia wydawano w taki sposób, aby nie ujawnić tożsamości dziecka;
- nie ujawniano wpisów do rejestrów karnych dzieci po osiągnięciu przez nie pełnoletności;
- w przypadku udostępniania szczegółów sprawy na potrzeby edukacji prawnej lub mediom ze względu na interes publiczny, dziecko wyraziło zgodę na takie ujawnienie, a podane szczegóły nie zdradzały tożsamości dziecka; oraz
- media nie ujawniały informacji, które mogłyby prowadzić do naruszenia prywatności dziecka. Przeciwnie mediom, które naruszają prywatność dzieci, należy wszcząć postępowanie sądowe (wnieść powództwo).

W większości krajów relacje między klientem a prawnikiem podlegają ścisłym zasadom poufności i dotyczy to zarówno dzieci, jak i dorosłych. Zasady te mają zastosowanie do spotkań, korespondencji, rozmów telefonicznych i innych form komunikacji, takich jak media społecznościowe. Jest to istotna część budowania relacji zaufania z klientem będącym dzieckiem i dbania o to, aby dziecko mogło rozmawiać z prawnikiem swobodnie i otwarcie. W praktyce oznacza to, że prawnik praktyk musi:

- poinformować klienta będącego dzieckiem, że wymiana informacji między nimi będzie poufna;
- wyjaśnić, że wymiana informacji między prawnikami a członkami rodziny nie jest chroniona tymi samymi zasadami poufności;
- zachować czujność, aby dochować poufności wszystkich form komunikacji; na przykład, jeśli spotyka się z klientem na posterunku policji lub w korytarzu sali sądowej, musi upewnić się, czy nie mogą zostać podsłuchani; a w przypadku rozmowy telefonicznej z nieletnim klientem, który jest zatrzymany, należy w rozmowie sprawdzić, czy może być usłyszany; oraz
- zapewnić, aby dane osobowe dziecka (na przykład akta sprawy) były chronione zgodnie z prawem krajowym, przechowywane w bezpieczny sposób i niedostępne dla osób trzecich, chyba że jest to zgodne z najlepszym zabezpieczeniem interesów dziecka i przepisami o ochronie danych. Oznacza to, że żadne informacje ani dane osobowe nie są udostępniane ani publikowane, w szczególności w mediach, które mogłyby ujawnić (bezpośrednio lub pośrednio) tożsamość dziecka. Zakazem udostępniania objęte są: zdjęcia, szczegółowe opisy dziecka lub jego rodziny, nazwiska lub adresy, nagrania audio itp.

Mogą zaistnieć wyjątkowe okoliczności, dozwolone w przepisach krajowych, w których to okolicznościach prawnicy praktycy powinni ujawnić właściwym organom poufne informacje o swoich klientach: w wielu jurysdykcjach można odstąpić od ścisłych zasad poufności w relacji między prawnikiem a klientem, jeżeli występuje ryzyko, że brak takiego ujawnienia mógłby doprowadzić do śmierci lub obrażeń ciała danej osoby, lub jeżeli to, co dziecko ujawnia, dotyczy działalności przestępczej. Takie sytuacje mogą obejmować przypadki, w których dziecko ujawni informacje wskazujące na trwające wykorzystywanie seksualne lub inną przemoc fizyczną, ale odmówi zgody na ujawnienie takich informacji stronom trzecim. Podobnie mogą wystąpić sytuacje, w których osoba dorosła ujawni informacje dotyczące nadużycia wobec dziecka popełnionego przez nią samą lub przez inną osobę dorosłą, ale nie pozwoli na żadne dalsze ujawnienie tych informacji.

Wspomniane sytuacje mogą być bardzo trudne, ponieważ zasada poufności leży u podstaw budowania z klientem będącym dzieckiem relacji opartej na zaufaniu. Nie ma tu jednoznacznych odpowiedzi, ale w takich okolicznościach prawnik praktyk musi przeanalizować stanowisko wynikające z prawa krajowego i dotyczące tego, kiedy dopuszczalne jest naruszenie poufności. W wielu jurysdykcjach wsparcia w tych trudnych rozważaniach etycznych może udzielić komisja etyki w izbie adwokackiej, która może pomóc w omówieniu przepisów krajowych i tego, czy naruszenie ścisłej zasady poufności stanowi najlepsze zabezpieczenie interesów dziecka ze względu na zagrożenie jego życia lub zdrowia, zarówno psychicznego, jak i fizycznego.

WYTYCZNA nr 10: Ochrona dzieci przed dyskryminacją

Prawnicy praktycy powinni zapewnić, by dzieci były traktowane sprawiedliwie i nie były dyskryminowane ze względu na wiek, płeć, pochodzenie etniczne, niepełnosprawność lub inną cechę.

Każde dziecko ma prawo do sprawiedliwego i równego traktowania, bez względu na to, jaka jest jego, jego rodziców lub opiekunów prawnych rasa, pochodzenie etniczne, kolor skóry, płeć, język, religia, poglądy polityczne lub inne, pochodzenie narodowe, etniczne lub społeczne, majątek, niepełnosprawność, urodzenie lub inny status. W praktyce oznacza to, że prawnicy nigdy nie powinni pozwalać, aby ich osobiste poglądy, które są dyskryminujące, wpływały na ich decyzje lub jakość usług świadczonych dzieciom. Tak dalece, jak to możliwe, powinni zapewnić, by ich współpracownicy również nie zachowywali się w sposób dyskryminujący podczas pracy z dziećmi; w tym celu warto na przykład, aby w miejscu pracy obowiązywała polityka antydyskryminacyjna oraz propagowano szkolenia w tym zakresie.

W celu zadbania o to, aby dziecko mogło zaangażować się w procedurę prawną, konieczne może być przyjęcie aktywnej postawy i podjęcie pozytywnych działań. Prawnicy powinni wykazywać się zwiększoną świadomością kwestii, które mogą wpływać na zdolność dzieci do uczestnictwa, w tym kwestii dotyczących chorób psychicznych i niepełnosprawności. W tego typu okolicznościach będą musieli podjąć specjalne działania, aby zapewnić swoim klientom będącym dziećmi możliwość równego traktowania. Mogą na przykład zażądać, aby w trakcie przesłuchania przez policję dziecko będące cudzoziemcem miało dostęp do tłumacza lub aby dziecko cierpiące na chorobę psychiczną miało dostęp do psychologa, który zapewni mu wsparcie na etapie przygotowywania sprawy. Prawnicy praktycy mogą odegrać kluczową rolę w udzielaniu dodatkowego wsparcia i dodawaniu pewności siebie dziewczętom, aby te wyrażały swoje poglądy i opinie oraz aby tymże poglądom i opiniom nadawano należytą wagę przy podejmowaniu decyzji. Dzieci, które padły ofiarą napaści na tle seksualnym, mogą być narażone na dyskryminację i powinny mieć prawo do profesjonalnej pomocy, aby wesprzeć je w powrocie do równowagi i zapobiec wtórnej wiktymizacji.

Dzieci z niepełnosprawnościami są bardziej narażone na łamanie ich praw niż dzieci pełnosprawne: te pierwsze napotykają na znaczne przeszkody w dostępie do opieki zdrowotnej i edukacji, a także istnieje większe prawdopodobieństwo, że doświadczą nadużyć, przemocy i dyskryminujących praktyk w kontekście zatrudnienia. Ponadto dzieci z niepełnosprawnością umysłową są bardziej narażone na wejście w konflikt z prawem. Jednocześnie istnieje wiele barier dla ich pełnego uczestnictwa w procedurach prawnych, przy czym takie bariery często wynikają z negatywnych założeń dotyczących możliwości tych dzieci.

Możliwe skutki dyskryminacji dzieci z niepełnosprawnościami:

- brak autonomii, doświadczenie bycia traktowanym protekcjonalnie przez osoby pełnosprawne;
- poczucie, że są postrzegane jako „obiekt bez głosu”;
- trudności w budowaniu pozytywnego obrazu własnej osoby jako dziecka z niepełnosprawnością;
- doświadczenie izolacji (geograficznej, fizycznej lub społecznej);
- zależność od innych osób;
- poczucie, że są postrzegane jako „aseksualne”;
- zwiększona podatność na nadużycia.

W związku z tym prawnicy często muszą podejmować dodatkowe działania, aby umożliwić uczestnictwo dzieciom z niepełnosprawnościami. Do działań tych należą: rozwijanie pozytywnego i niedyskryminującego nastawienia oraz zachęcanie innych prawników do robienia tego samego; ciężka praca nad budowaniem zaufania i relacji; oraz zabieganie o to, by rozprawy były przyjazne dzieciom i miały walor dostępności. Prawnicy powinni zapewnić dzieciom z niepełnosprawnością fizyczną, taką jak ślepota lub głuchota, dostęp do pomocy komunikacyjnych potrzebnych do udzielania instrukcji, składania zeznań i pełnego uczestnictwa w postępowaniu.

Wiele dzieci mających kontakt z prawem może być również ofiarami dyskryminacji, a prawnicy muszą dołożyć wszelkich starań, aby temu zaradzić: mogą na przykład wysyłać zawiadomienia do rzeczników praw obywatelskich lub krajowych instytucji praw człowieka czy też wszczynać postępowania sądowe w celu ochrony praw dzieci do niedyskryminacji.

WYTYCZNA nr 11: Dbanie o bezpieczeństwo dzieci

Prawnicy praktycy powinni zapewnić dzieciom bezpieczeństwo i umożliwić im udział w procedurach prawnych bez ryzyka wtórnej wiktyimizacji.

Wszystkim dzieciom może zagrażać krzywda wynikająca z kontaktu z wymiarem sprawiedliwości. Dzieci będące ofiarami i świadkami przestępstw mogą być narażone na ryzyko zastraszania, odwetu, wtórnej wiktyimizacji lub, w najgorszym przypadku, zagrożone może być ich życie. Zwiększone ryzyko może pojawić się w przypadkach wykorzystywania seksualnego oraz gdy dziecko jest małe, było ofiarą handlu ludźmi, boryka się z niepełnosprawnością lub jeśli domniemany sprawca jest osobą bliską dziecku. Prawnicy powinni być wyczuleni na te zagrożenia i powinni ściśle współpracować z pracownikami socjalnymi, prokuratorami i sędziami, aby omówić z nimi konieczne środki ochronne.

Prawnicy praktycy mają do odegrania ważną rolę w zapewnieniu bezpieczeństwa dzieciom. Aby zapobiec stygmatyzacji dzieci oskarżonych, mogą wniesić o to, by tożsamość dzieci była utrzymywana w tajemnicy, a rozprawy odbywały się przy drzwiach zamkniętych. Aby chronić ofiary i świadków przed zastraszaniem i odwetem, mogą wniesić o to, by sąd zarządził środki zapewniające dziecku bezpieczeństwo, takie jak składanie zeznań za pośrednictwem łączności audio, wideo lub telewizyjnej, składanie zeznań przed rozprawą, umieszczanie przesłon na sali sądowej w celu uniknięcia kontaktu ze sprawcą oraz żądanie opuszczenia sali sądowej przez sprawcę na czas składania zeznań przez dziecko. Prawnicy mogą również ubiegać się o wydanie zakazu zbliżania się przez sprawcę i o zatrzymanie go w areszcie tymczasowym. Zanim nastąpi składanie zeznań, prawnicy mogą wniesić o to, aby dziecko miało dostęp do oddzielnej poczekalni.

Wyzwaniem może być sytuacja, w której dzieci odmawiają współpracy w ramach mechanizmów proceduralnych oferowanych w celu ich ochrony. Prawnicy powinni wówczas szanować poglądy i opinie dzieci, ale jednocześnie wykorzystać zbudowaną z nimi relację opartą na zaufaniu i wpłynąć na nie tak, aby ich interesy były jak najlepiej zabezpieczone. W razie potrzeby prawnicy powinni skierować klientów będących dziećmi do innych podmiotów udzielających wsparcia, takich jak poradnictwo azyłowe, pomoc psychologa lub opieka zdrowotna. Prawnicy powinni mieć dostęp do aktualnego i kompleksowego wykazu lokalnych lub krajowych organizacji, które mogą zaoferować odpowiednią pomoc.

WYTYCZNA nr 12: Współpraca

Prawnik praktyk powinien współpracować z innymi organizacjami, pod warunkiem że służy to najlepszemu zabezpieczeniu interesów dziecka.

Aby zagwarantować przestrzeganie praw dziecka, prawnicy praktycy muszą współpracować z innymi specjalistami, takimi jak policja, prokuratorzy, sędziowie, tłumacze ustni, pracownicy socjalni, psycholodzy, urzędnicy sądowi, nauczyciele, personel medyczny, urzędnicy ds. mieszkaniowych itp. Inni specjaliści postrzegają czasami prawników jako reprezentujących dzieci w sposób kontrydiktoryjny, a nie oparty na współpracy. Niemniej prawnicy mają do odegrania ważną rolę w zachęcaniu do ścisłej współpracy między specjalistami pracującymi z dziećmi, tak aby wszyscy zainteresowani w pełni rozumieli dziecko i jego potrzeby oraz wspólnie działali na rzecz zagwarantowania jego praw. Jednocześnie nie należy naruszać zasady poufności bez wyraźnej i świadomej zgody dziecka.

W praktyce oznacza to, że prawnicy praktycy powinni:

- wiedzieć, jak działa system i kim są poszczególne podmioty, a także być w stanie wyjaśnić ich rolę swojemu klientowi będącemu dzieckiem;
- rozpowszechniać poglądy i opinie dziecka wśród innych specjalistów przy jednoczesnym zachowaniu poufności dziecka, jeśli jest to wymagane;
- mieć wiedzę na temat usługodawców, którzy pomagają dzieciom, i oferowanych przez nich usług;
- być łącznikiem między innymi specjalistami a dzieckiem; oraz
- uczestniczyć w multidyscyplinarnych szkoleniach i spotkaniach, które mogą pomóc w zrozumieniu roli różnych specjalistów wspierających dzieci.

ŹRÓDŁA I DODATKOWE MATERIAŁY

Międzynarodowe normy i wytyczne dotyczące dzieci i dostępu do wymiaru sprawiedliwości

- Konwencja ONZ o prawach dziecka (1989)
- Protokół fakultatywny do Konwencji o prawach dziecka w sprawie procedury składania zawiadomień (2011)
- Komitet Praw Dziecka ONZ, komentarz ogólny nr 5 (2003): *Działania ogólne służące wprowadzeniu w życie Konwencji o prawach dziecka*, 27 listopada 2003 r., CRC/GC/2003/5
- Komitet Praw Dziecka ONZ, komentarz ogólny nr 10 (2007): *Prawa dziecka w systemie wymiaru sprawiedliwości dla nieletnich*, 25 kwietnia 2007 r., CRC/C/GC/10
- Komitet Praw Dziecka ONZ, komentarz ogólny nr 12 (2009): *Prawo do bycia wysłuchanym*, 20 lipca 2009 r., CRC/C/GC/12
- Komitet Praw Dziecka ONZ, komentarz ogólny nr 14 (2013): *Prawo dziecka do tego, by najlepsze zabezpieczenie jego interesów było sprawą nadrzędną* (art. 3 ust. 1), 29 maja 2013 r., CRC/C/GC/14
- Wzorcowe reguły minimum Narodów Zjednoczonych dotyczące wymiaru sprawiedliwości wobec nieletnich (1985) (reguły pekińskie)
- Reguły Narodów Zjednoczonych dotyczące ochrony nieletnich pozbawionych wolności (1990) (reguły hawańskie)
- Wytyczne Narodów Zjednoczonych dotyczące zapobiegania przestępczości nieletnich (1990) (wytyczne z Rijadu)
- Reguły Narodów Zjednoczonych dotyczące postępowania z kobietami skazanymi na karę pozbawienia wolności i środków nieizolacyjnych dla przestępców płci żeńskiej (2010) (reguły z Bangkoku)
- Wytyczne Narodów Zjednoczonych dotyczące wymiaru sprawiedliwości w sprawach, w których ofiarami lub świadkami przestępstw są dzieci (2005)
- Wytyczne Sekretarza Generalnego Organizacji Narodów Zjednoczonych: Podejście ONZ do wymiaru sprawiedliwości wobec dzieci (2008)
- Zasady i wytyczne ONZ dotyczące dostępu do pomocy prawnej w sprawach karnych (2013)
- Zgromadzenie Ogólne, Rada Praw Człowieka, sesja dwudziesta piąta, Prawa dziecka: Dostęp dzieci do wymiaru sprawiedliwości, A/HRC/25/L.10, 25 marca 2014 r.

Regionalne normy i wytyczne dotyczące dzieci i dostępu do wymiaru sprawiedliwości

- Rada Europy, Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, zmieniona protokołami nr 11 i 14 (1950)
- Wytyczne Komitetu Ministrów Rady Europy w sprawie wymiaru sprawiedliwości przyjaznego dziecku (2010)

-
- Dyrektywa 2010/64/UE w sprawie prawa do tłumaczenia ustnego i tłumaczenia pisemnego w postępowaniu karnym, 2010 (dla dzieci i dorosłych)
 - Dyrektywa 2012/13/UE w sprawie prawa do informacji w postępowaniu karnym, 2012 (dla dzieci i dorosłych)
 - Dyrektywa 2013/48/UE w sprawie prawa dostępu do adwokata w postępowaniu karnym, 2013 (dla dzieci i dorosłych)
 - Dyrektywa (UE) 2016/343 w sprawie domniemania niewinności i prawa do obecności na rozprawie w postępowaniu karnym, 2016 (dla dzieci i dorosłych)
 - Dyrektywa (UE) 2016/1919 w sprawie pomocy prawnej z urzędu dla podejrzanych i oskarżonych w postępowaniu karnym, 2016 (dla dzieci i dorosłych)
 - Dyrektywa (UE) 2016/800 w sprawie gwarancji procesowych dla dzieci będących podejrzanymi lub oskarżonymi w postępowaniu karnym, 2016 (poświęcona w szczególności dzieciom w konflikcie z prawem)

Wytyczne kierowane do prawników

- *Basic Principles on the Role of Lawyers* [Podstawowe zasady dotyczące roli prawników], przyjęte przez VIII Kongres Narodów Zjednoczonych w sprawie zapobiegania przestępczości i postępowania z przestępcami, Hawana (Kuba), 27 sierpnia – 7 września 1990 r.
- *International Principles on Conduct for the Legal Profession* [Międzynarodowe zasady postępowania dla zawodów prawniczych], Międzynarodowe Stowarzyszenie Prawników (2011)
- *Guidelines on Children in Contact with the Justice System* [Wytyczne w sprawie dzieci mających kontakt z wymiarem sprawiedliwości], Międzynarodowe Stowarzyszenie Sędziów Sądów dla Nieletnich i Rodzinnych (2017)
- *Practical Guide for Lawyers: How to defend a child in conflict with the law?* [Praktyczny przewodnik dla prawników: Jak bronić dziecka, które weszło w konflikt z prawem?] Defence for Children International (2018)

Dodatkowe materiały

- *Child-friendly Justice: Perspectives and experiences of children involved in judicial proceedings as victims, witnesses or parties in nine EU Member States* [Wymiar sprawiedliwości przyjazny dziecku: Opinie i doświadczenia dzieci uczestniczących w postępowaniach sądowych jako ofiary, świadkowie lub strony w dziewięciu państwach członkowskich UE], Agencja Praw Podstawowych UE (2017)
- *Child-friendly Justice: Perspectives and experiences of professionals on children's participation in civil and criminal judicial proceedings in 10 EU Member States* [Wymiar sprawiedliwości przyjazny dziecku: Opinie i doświadczenia specjalistów odnośnie do uczestnictwa dzieci w postępowaniach cywilnych i karnych w 10 państwach członkowskich UE], Agencja Praw Podstawowych UE (2015)
- *Children's Equitable Access to Justice, Central and Eastern Europe and Central Asia* [Sprawiedliwy dostęp dzieci do wymiaru sprawiedliwości, Europa Środkowo-Wschodnia i Azja Środkowa], UNICEF, Genewa, (2015)

-
- *Child-Friendly Legal Aid in Africa [Pomoc prawna przyjazna dziecku w Afryce]*, UNDP, UNICEF i UNODC (2011)
 - *Twelve, Children's right to participation and the juvenile justice system: Theory and Practices for Implementation [Dwanaście, Prawo dzieci do uczestnictwa a system wymiaru sprawiedliwości dla nieletnich: teoria i praktyka wdrażania]*, Defence for Children International (2016)
 - *Access to Justice for Children with Mental Disabilities [Dostęp do wymiaru sprawiedliwości dla dzieci z niepełnosprawnościami umysłowymi]*, Mental Disability Advocacy Centre (2015)
 - *United Nations Handbook for Professionals and Policymakers on Justice in Matters involving Child Victims and Witnesses of Crime [Podręcznik ONZ dla specjalistów i decydentów dotyczący wymiaru sprawiedliwości w sprawach, w których ofiarami lub świadkami przestępstw są dzieci]* (2009).

Fundusz Narodów Zjednoczonych na rzecz Dzieci

Biuro Regionalne na Europę i Azję Środkową

Palais des Nations, CH-1211 Genewa 10,
Szwajcaria

Telefon: +41 22 909 5111

Email: ecaro@unicef.org

www.unicef.org/eca/